

Prof. dr hab. Roman Leppert
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
w Bydgoszczy

RECENZJA

rozprawy doktorskiej autorstwa Magister Weroniki Klon
zatytułowanej:

*Poziom prężności psychicznej i elastyczności psychologicznej, a wysokość
poczucia satysfakcji z pracy nauczycielek i nauczycieli szkół podstawowych*
przygotowanej pod kierunkiem Dr hab. Katarzyny Waszyńskiej prof. UAM
promotor pomocniczy: Dr Anna Gorzółka
Poznań 2024, ss. 315

sporządzona na zlecenie Przewodniczącej Rady Naukowej Dyscypliny Pedagogika UAM
Prof. dr hab. Agnieszki Cybał-Michalskiej
(pismo z dnia 24.06.2024 r.)

Przystępując do oceny przedłożonej mi rozprawy doktorskiej rozpocznę od ujawnienia kryteriów, którymi posłużę się sporządzając recenzję. Odniosę się kolejno do: tytułu rozprawy, jej struktury, zawartości poszczególnych rozdziałów, następnie przyjrę się wykorzystanej literaturze, formie, jaką Doktorantka nadała rozprawie. Zakończę jednoznacznie konkluzją.

Właściwą część recenzji poprzedzę ogólną uwagą, dotyczącą usytuowania podjętej w rozprawie problematyki na mapie spotykanych sposobów uprawiania pedagogiki jako dyscypliny naukowej (to właśnie w ramach tej dyscypliny Kandydatka ubiega się o stopień naukowy doktora).

Biorąc pod uwagę problematykę badawczą, którą podejmujemy w ramach pedagogiki, możemy wyodrębnić: biologizm pedagogiczny, psychologizm pedagogiczny, socjologizm pedagogiczny oraz orientacje: historyczną i filozoficzną. O ich występowaniu decyduje nie tylko przedmiot badania, ale również sposób, w jaki formułowane są problemy badawcze, zaplecze teoretyczne, do którego się odwołujemy, kategorie pojęciowe, których używamy.

Nie trzeba wielkiej wnikliwości, żeby stwierdzić, że rozprawa doktorska Mgr Weroniki Klon lokuje się w psychologizmie pedagogicznym, świadczą o tym chociażby tytułowe kategorie. Lektura rozprawy potwierdza to przypuszczenie. Mamy tu do czynienia z ciekawą sytuacją. Z jednej strony, ze względu na obiekt badań (to, kto był badany) można zaliczyć recenzowaną dysertację do pedeutologii. Z drugiej ze względu na to, co stanowiło przedmiot badań oraz sposób, w jaki zostały one przeprowadzone, rozprawę można zaliczyć do psychologii. Interpretując tę sytuację inaczej napiszę, że mamy tu do czynienia z przejawem wewnętrznego różnicowania się pedeutologii, w przypadku której możemy najprawdopodobniej wyróżnić wspomniane wyżej orientacje badawcze.

Swoją drogą podczas publicznej obrony rozprawy doktorskiej chętnie poznam stanowisko Doktorantki w tej kwestii, chętnie dowiem się, jak sytuuje Ona swoją rozprawę na mapie istniejących podejść badawczych w pedagogice, wężziej: w pedeutologii.

Jeśli odwołać się do zaproponowanego przez Jonathana Turnera (w jego *Strukturze teorii socjologicznej*) rozróżnienia, to możemy mieć do czynienia z trzema rodzajami teorii:

- empirycznymi (najwęższego zasięgu), dotyczą one związków między zmiennymi;
- średniego zasięgu, określanymi jako modele, czyli wzorcowe sposoby myślenia o pewnym fragmencie rzeczywistości;
- orientacji (najszerzego zasięgu), w tym przypadku mówimy o paradygmatach naukowych.

Sposób, w jaki Autorka zatytułowała rozprawę wskazuje jednoznacznie, że mamy w tym przypadku do czynienia z próbą budowania teorii empirycznej, dotyczącej związków pomiędzy tytułowymi zmiennymi. Tworząc taką teorię (a przynajmniej podejmując taką próbę) Mgr W. Klon odwołuje się oczywiście do teorii średniego zasięgu, wykorzystuje je również do interpretowania uzyskanych przez siebie zależności (lub ich braku). Jeżeli pozostaję z jakimś niedosytem po lekturze ocenianego opracowania to dotyczy on braku wskazania, w ramach jakiego paradygmatu badanie zostało przeprowadzone. Jest dla mnie oczywiste, że gdy chodzi o stosowane współcześnie podejścia badawcze, mamy do czynienia z badaniami ilościowymi. Warto jednak podjąć próbę odpowiedzi na pytanie: do jakiej koncepcji człowieka i świata Autorka się odwołuje (pamiętając o tym, że koncepcje te mają światopoglądowy charakter. Proponuję, żeby tę kwestię Doktorantka podjęła podczas publicznej obrony.

Przyglądając się tytułowi ocenianej rozprawy mogę stwierdzić, że został on sformułowany w sposób prawidłowy, typowy dla rozpraw, w których podejmuje się próbę tworzenia wspomnianej teorii empirycznej. Wskazano w nim badane zmienne (prężność psychiczna, elastyczność psychologiczna, poczucie satysfakcji z pracy), określono jednocześnie obiekt badań (albo – używając bardziej humanistycznego języka – jego podmiot), czyli nauczycielki i nauczycieli ze szkół podstawowych. Tak sformułowany tytuł sugeruje, że możliwe jest poszukiwanie dwojakiego rodzaju związku: korelacyjnego lub przyczynowo-skutkowego. Lektura dysertacji utwierdza czytelnika w przekonaniu, że mamy tu do czynienia z poszukiwaniem związku korelacyjnego, mówiącego o współwystępowaniu badanych właściwości.

Jedyna uwaga, jaką mam do tytułu dotyczy niepotrzebnego użycia kropki na końcu. Co ciekawe, Autorka nie używa kropek w tytułach rozdziałów i podrozdziałów, użyła jej natomiast na stronie tytułowej.

Kolejne zastosowane w ocenie pracy kryterium odnosi się do jej struktury. Najkrócej mógłbym stwierdzić, że struktura rozprawy jest typowa dla rozpraw empirycznych. W pierwszych trzech rozdziałach Doktorantka dokonuje przeglądu literatury dotyczącej tytułowych kategorii. I tak:

- w rozdziale 1 analizie poddana została rezyliencja,
- w rozdziale 2 przedstawione zostały koncepcja teoretyczna i dane empiryczne dotyczące elastyczności psychologicznej,

- przedmiotem rozdziału 3 jest satysfakcja z pracy.

Rozdział 4 dotyczy psychospołecznego kontekstu pracy nauczyciela, Autorka w jego tytule używa również określenia „charakterystyka zawodu”. W rozdziale 5, zatytułowanym „Metodologia badań własnych”, Doktorantka przedstawia projekt badawczy, który był realizowany. W kolejnym (6) rozdziale znalazły się wyniki przeprowadzonych badań, a w zamykającym pracę rozdziale 7 wyniki tych badań zostały poddane dyskusji w świetle dotychczasowych ustaleń. Całość poprzedzona jest wstępem, po rozdziale 7 pojawia się zakończenie, zamyka rozprawę bibliografia.

Nie zrozumiałem powodu, dla którego na s. 252 wyróżniony został (bez numerowania) tytuł „Dyskusja i wnioski” (pisany dużymi literami). Wcześniej ani później (poza Wstępem, Zakończeniem i Bibliografią) Autorka takiego zabiegu nie stosowała, dlaczego tu postąpiła w taki właśnie sposób?

Oceniając rozprawę ze względu na wspomniane kryterium mogę stwierdzić, że jej struktura jest prawidłowa i zawiera wszystkie wymagane dla tego rodzaju opracowań elementy.

Przechodząc do trzeciego zastosowanego w recenzji kryterium zacznę od zastrzeżenia, że nie będę tu charakteryzował zawartości poszczególnych rozdziałów, ograniczę się w tej części do podzielenia się swoimi spostrzeżeniami oraz uwagami, które ich zawartości dotyczą.

Nie budzą moich zastrzeżeń, więcej: wzbudzają uznanie trzy pierwsze rozdziały dysertacji, w których Autorka przedstawia aktualny stan wiedzy, jakim dysponujemy w zakresie rezyliencji, elastyczności psychologicznej oraz satysfakcji z pracy. Każde z tych zagadnień omawiane jest w nieco inny sposób (najobszerniej rezyliencja), są jednak również elementy wspólne, takie jak: rys historyczny, zaplecze teoretyczne oraz coś, co Doktorantka określa jako „czynniki wynikające z narzędzia” (to ostatnie kończy każdy z rozdziałów).

Podczas lektury rozdziału czwartego zastanawiałem się nad potrzebą zamieszczenia w rozprawie podrozdziału 4.1. zatytułowanego „Rys historyczny rozwoju oświaty w Polsce i Europie”. Z jednej strony rozumiem zamiar Autorki, która chciała zapewne umiejscowić nauczyciela w kontekście, jaki stanowi system oświatowy, z drugiej dla charakterystyki zawodu nauczyciela taki rys nie jest niezbędny, a podejmowane w nim zagadnienia zostały omówione w sposób naskórkowy (co jest zrozumiałe). Za ważne natomiast uważam dokonanie przeglądu dotychczasowych badań przeprowadzanych wśród nauczycieli, których przedmiotem były kategorie kluczowe dla recenzowanej dysertacji.

Zaskakującą dla czytelnika strukturę ma rozdział piąty, zatytułowany „Metodologia badań własnych” (strony 145 i następne). Rozpoczyna go podrozdział, w którym określony został problem badawczy. Dalej mamy jednak przynajmniej dwie kwestie, które zatrzymały moją uwagę na dłużej i skłoniły do głębszej refleksji.

Pierwsza z nich dotyczy kolejności występowania poszczególnych rozstrzygnięć, które Mgr W. Klon jako badaczka poczyniła. W wspomnianym rozdziale mamy kolejno:

- model badawczy,
- przyjęte zmienne i ich operacjonalizację,

- pytania badawcze i hipotezy.

Otwarte pozostaje pytanie o relację pomiędzy problemem badawczym a pytaniami badawczymi i odpowiadającymi im hipotezami. W tym zakresie metodologia nauk społecznych nie oferuje nam jednoznacznych rozstrzygnięć. Za dyskusyjne uważam jednak wyprowadzanie pytań badawczych ze zmiennych. Bardzo jestem ciekaw uzasadnienia dla takiego rozwiązania, które przyjęła Autorka rozprawy.

Kwestia druga dotyczy zaproponowanego modelu badawczego. Zgodnie ze schematem przedstawionym na rysunku 9 (s. 152) zmienną zależną stanowi satysfakcja z pracy, zmienne niezależne to dane demograficzne, a mediatory (albo używając innego określenia zmienne pośredniczące lub interweniujące) to prężność psychiczna oraz elastyczność psychologiczna). Jeżeli przyjąć takie rozstrzygnięcie, to dyskusyjny staje się tytuł rozprawy, w którym uwzględniono związek pomiędzy zmienną zależną a mediatorami, pomijając zmienną niezależną.

Osobna uwaga do rozdziału piątego dotyczy operacjonalizacji zmiennych. Przydałaby się w przypadku niektórych z nich dokładniejsza informacja o sposobie, w jaki operacjonalizacji dokonano. Inną kwestią jest zasadność wyodrębniania stażu pracy oraz stopni awansu zawodowego w sytuacji, gdy obie zmienne pozostają ze sobą w związku.

Mimo zgłoszonych wyżej uwag pragnę podkreślić, że mamy w tym przypadku do czynienia z bardzo dobrze skonstruowanym projektem badawczym. Autorka odwołuje się do przyjętych wcześniej założeń teoretycznych, „konsumuje” wiedzę, jaką dysponujemy o poszczególnych kategoriach oraz wykorzystuje sprawdzone sposoby badania wyodrębnionych zmiennych. Bardzo precyzyjnie została określona pula pytań badawczych i towarzyszących im hipotez. W przypadku tych ostatnich warto podkreślić, że Doktorantka robi coś, czego niemal nie spotykam już w rozprawach z zakresu pedagogiki, w których wykorzystuje się metodologię badań ilościowych, mam na myśli formułowanie zerowych hipotez statystycznych, które zakładają brak związku między badanymi zmiennymi oraz hipotez alternatywnych. To dowód na coś, co określiłbym mianem „kultury metodologicznej” Doktorantki, rozróżnia Ona skale, na których dokonuje pomiaru poszczególnych zmiennych, formułuje hipotezy zerowe, bardzo dobrze radzi sobie z analizą zgromadzonych w badaniu danych.

Nie formułuję żadnej uwagi pod adresem rozdziału szóstego, w którym przedstawione zostały wyniki badań. Za cenne uważam natomiast to, czego Mgr W. Klon dokonała w rozdziale siódmym, mam na myśli odniesienie wyników badań własnych do dotychczasowych ustaleń badawczych. O badawczej dojrzałości Kandydatki świadczy także umiejętność wskazania na znaczenie uzyskanych wyników badań dla nauki i praktyki oraz świadomość ograniczenia, jakim się one charakteryzują. Z opisu doboru próby badawczej wnioskuję, że nie są one reprezentatywne nawet dla miasta Swarzędza, na terenie którego badania zostały przeprowadzone. Nie ma w tym jednak zaniedbania Autorki, nie dysponowała Ona przecież możliwością zmuszenia kogokolwiek do udziału w badaniach. Jednocześnie każdy, kto próbował badać nauczycieli jako grupę zawodową wie, jak trudno jest takie badanie przeprowadzić.

Po lekturze rozdziału siódmego towarzyszyła mi refleksja, że Autorka rozprawy ulega złudzeniu, któremu sam ulegałem jako początkujący badacz. Szukałem np. zależności pomiędzy profilem kształcenia w szkole średniej a poziomem rozwoju rozumowania logicznego (rozumianego po piagetowsku). Ponieważ żadna z zakładanych zależności się nie potwierdziła przyczyny niepowodzenia skłonny byłem szukać w sposobie operacjonalizacji zmiennych, w ich uszczegółowieniu itp. Dziś, po latach wiem, że to niekoniecznie dobry kierunek poszukiwań. Warto jednak przeciwżyć go samodzielnie, co Doktorantka z dobrym skutkiem uczyniła. Warto też pamiętać, że w nauce stwierdzenie braku zależności pomiędzy zmiennymi jest równie wartościowe, co ustalenie ich występowania.

Na uznanie zasługuje wykorzystana w pracy literatura przedmiotu. Bibliografia zamieszczona na stronach 281-315 pokazuje, z jak bogatego zaplecza Autorka skorzystała, do jak wielu lektur (książek, rozdziałów, artykułów) się odwołała.

Rozprawa została przygotowana starannie. Jako czytelnik nie miałem problemu z ustaleniem o czym pisze Doktorantka, dlaczego robi to w tym właśnie miejscu itp. Potrafię oczywiście wskazać lapsusy językowe, które w pracy się znalazły, rezygnuję jednak z ich wyliczania, w żaden sposób nie wpłynęły one bowiem na lekturę rozprawy.

Podsumowując stwierdzam, że Magister Weronika Klon podjęła w przygotowanej dysertacji doktorskiej ważny i nierozpoznany dotychczas problem czynników, które warunkują satysfakcję z pracy, jakiej doświadczają nauczycielki i nauczyciele. W sposób prawidłowy sformułowała projekt badawczy, przeprowadziła badania, dzięki którym zgromadziła dane, które następnie w prawidłowy sposób przeanalizowała, przedstawiając uzyskane wyniki oraz poddając je dyskusji.

Na docenienie zasługuje teoretyczne ugruntowanie podjętego badania, znajomość literatury przedmiotu oraz kultura metodologiczna, w tym statystyczna, którą Doktorantka wykazała.

Wymienione wyżej przesłanki uzasadniają – w moim przekonaniu – wniosek, który formułuję. Wnoszę o przyjęcie rozprawy doktorskiej Magister Weroniki Klon, zatytułowanej *Poziom prężności psychicznej i elastyczności psychologicznej, a wysokość poczucia satysfakcji z pracy nauczycielek i nauczycieli szkół podstawowych*. Spełnia ona wymagania stawiane rozprawom doktorskim, zgodnie z obowiązującymi aktami prawnymi, w tym zwłaszcza z ustawą Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Wnioskuje także o:

- dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów postępowania doktorskiego,
- wyróżnienie przez Radę Naukową Dyscypliny Pedagogika tej rozprawy.

Drugi z wniosków uzasadniam sposobem, w jaki Autorka zaprojektowała, przeprowadziła i opracowała rezultaty badań, które w dysertacji zostały przedstawione.

Bydgoszcz, 30.08.2024 r.